

TAHRİR SİSTEMİNE DAİR

On the Tahrir system

Çiğdem AYDOĞMUŞ

Tarihçi, Arşiv Uzmanı, Honaz Tapu Müdürlüğü, Denizli, Türkiye

ORCID: 0000-0002-6036-7694

Cite As: Aydoğmuş, Ç. (2021). "Tahrir Sistemine Dair", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(44): 886-889.

ÖZET

Sözlük anlamı olarak tahrir ifadesi, "yazma, kaydetme, deftere geçirme" manaları taşımakta, Osmanlı maliye teşkilât yapısında vergilerin ve söz konusu vergileri veren kişilerin isim olarak kaydedilmesi adına farklı zamanlarda değişik şehirlerde gerçekleştirilen sayımları ve bu sayımların kaydedildiği defterleri ifade etmektedir. Sanayi öncesi tarım toplumu yapısının hâkim olduğu çeşitli devlet ve imparatorluklarda ülkenin vergi ve vergi nüfusu potansiyelini belirlemek maksadıyla sayımlar yapılmıştır. Mısır'da ve Akdeniz havzasının kadim medeniyetlerinde, Roma'da, Ortaçağ Avrupa devletlerinde de bu durum bilinmektedir. İslâm devletlerinde de buna benzer bazı uygulamalara rastlanır. Fakat Osmanlı tahrir sistemi genel çaplı olması yanında ayrıntı ve düzen bakımından kendine has bir özellik taşır. Bu çalışmanın amacı, Osmanlı Devletinde tahrir sisteminin, neden yapıldığı ve tahrir defter çeşitleriyle defterlerin ne şekilde yapıldığını ortaya koymaktır. Tahrir sistemi ile alakalı alan taraması yapılmış; kitap, makale ve konumuzla ilgili yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiş, Selaniki Tarihi gibi dönemin birinci el kaynaklarına ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tahrir kaydetme, kayıt ya da tescil, kadastro

ABSTRACT

The term 'tahrir' as a dictionary has the meaning of "writing, recording, posting", the counts in different cities and the books where these counts are recorded in order to register the taxes and names of the people who pay such taxes in the Ottoman fiscal organization.

In various states and empires dominated by the pre-industrial agricultural society structure, counts were made to determine the country's tax and tax population potential. This situation is also known in Egypt and the ancient civilizations of the Mediterranean basin, in Rome and in the medieval European states.

Some similar practices are encountered in Islamic states. However, the Ottoman tahrir system has a specific feature in terms of detail and order as well as being general in general.

Within the scope of this study, the situations related to why the Tahrir system, its books are made and how it is made will be discussed.

Keywords: Tahrir recording, registration or registration, posting, cadastre

1. GİRİŞ

Sözlük anlamına baktığımızda "yazma, kaydetme, deftere geçirme" manası taşıyan tahrîr kelime anlamı terimsel olarak, Osmanlı maliye teşkilatlanma yapısı içinde vergilerin ve bu vergileri veren tarafların ismen tesbitleri adına farklı dönemler içinde farklı bölgelerde yapılan sayımları ve bu sayımların kaydedilmiş olduğu defterleri ifade etmektedir. Sanayi öncesi tarım toplumu yapılarının hâkim olmuş olduğu farklı devlet ve imparatorluklarda devletin vergi ve vergi nüfusu potansiyellerini tayin edebilmek amacıyla sayımlar gerçekleştirilmiştir. Mısır'da ve Akdeniz havzasının özel ve eski medeniyetleri içinde, Roma'da, Ortaçağ Avrupa devletlerinde de bu usul bilinmekte ve takip edilmektedir. İslâm devletlerinde de bu duruma benzer bir takım uygulamalara rastlanmaktadır. Ancak Osmanlı tahrir sistemi genel çerçeve de olması yanında çok daha teferruatlı ve düzenleri açısından kendilerine dair bir özellik taşıdığı görülmüştür.

2. TAHRİR SİSTEMİNE GENEL BAKIŞ

2.1. Tahrir Sistemine İlişkin Tarihsel Bakış Açısı

Tahrir sistemine ilişkin, Osmanlılar'ın da hangi tarihte bu tür sayımlara başladığı kesin olarak bilinmemesinin yanında günümüze dek en eski sayımı ihtiva eden 835 (1431) tarih basımlı Arvanid Sancağı Defteriyle¹ birtakım belgelerden, sayım sonuçlarının kaydedildiği defter usulünün XIV. yüzyılda mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Erken dönem tahrir defterlerinde ilk sayımdan sonraki sayımlarda yapılan işlem "ta'dîl-i kânûn-ı çifhâ ve bennâkân" biçiminde tanımlanmaktadır². Bunlardan bir evvelki defterlerde mevcut

¹ H. İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi), İstanbul, 1993, s.109-110.

² M. A. Cook, Population Pressure in Rural Anatolia: 1450-1600, London 1972, s. 51.

verilerin revize edilmiş olduğu ve kanunların bu minvalde değiştirildiği sonucu çıkarılmaktadır. Yeni tahrirle beraber hazırlanmış bulunan deftere “defter-i cedîd”, öncesine ise “defter-i atîk”, bunlardan daha da önceki olana ise “defter-i köhne” ismi verilmektedir. Osmanlılar’da tahrir timar sistemiyle beraber doğrudan bağlantılı bir özellik göstermekte olup ve bu sistematığın yürürlükte olduğu (sâlyânesiz) eyalet ve sancaklarda da uygulandığı görülmüştür (meselâ XVI. Yy içinde Rumeli, Anadolu, Rum/Sivas, Erzurum,

Karaman, Dulkadir (Zülkadriye), Diyarbekir, Halep, Şam, Musul gibi eyaletler), XVI. yüzyılda fethedilen Mısır, Yemen, Bağdat, Lahsâ gibi sâlyâneli eyaletlerle yerel beylerin yönetmesine izin verilen, Diyarbekir, Van eyaletleri içinde yer alan, sayıları zaman içinde değişen (on-on bir kadar) hükümet-sancaklarda tahrir sistemi dikkat alınmamıştır. XVI. yüzyılın sonlarından bu yana timar sisteminin önemliliğini kaybetmeye başlanmasıyla klasik tahrir usulleri yeni keşfedilen bir takım bölgeler istisna olarak terkedilmiştir. Selânikî’ye göre Ferhad Paşa ilk sadrazamlığı esnasında (1591-1592) vilâyet tahriri yasak görmüş ve gerekirse otuz yılda bir yapılması kararı gelmiştir³.

2.2. Tahrir Defterlerinin Yapılma Nedeni

Osmanlıda, bir bölgede ilk olarak fethin hemen arkasında olmak üzere farklı vesilelerle tahrir defteri doldururlardı. Alanyazın çalışmalarında, tahrirlerin hangi zaman aralıklarında gerçekleştiğine dair verilen rakamlar gerçek olanı bütünüyle yansıtmamaktadır. Genellikle literatür araştırmalarında tahrir sisteminin her otuz yılda bir tekrar elden geçmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Bunun yanında da fetihlerin akabinde gerçek tahririn hemen akabinde farklı bir padişahın tahta geçmesi halinde de genel tahrirlerin yapıldığı manası çıkmaktadır. Bu konuda örnek vermek gerekirse de, Fâtih Sultan Mehmed Han’ın saltanatının ilk senelerinde (1454-1455) gerçekleştirilen Rumeli, Anadolu ve Rum beylerbeyliklerine ait tahrir neticesinde tertip edilen Anadolu ve Rumeli’deki sancaklarla ilgili pek çok defter vardır⁴.

Ayrıca Kanuni Sultan Süleyman dönemiyle II. Selim devri başlarında ülke çapında tahrirlerin yazıldığı, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve III. Murad gibi hükümdarların ilk yıllarında da pek çok eyaletin tahrir edildiği anlaşılmaktadır. Yavuz Sultan Selim döneminde 924’te (1518) İbn Kemal’in eminliğinde Karaman’da gerçekleştirilen tahrire ait bir defterin başında Fâtih’in bir emrine atfen reâyânın dirlik ve düzenliği için “müceddeden yazılmak emrolunduğu” ifade edilmiştir⁵.

III. Murad devrine ait bir kayıta, “Hâlâ cülûs-ı saâdet-me’nûslarında her vilâyet müceddeden ...” tahrir edildiği yazılıdır. Bununla beraber II. Selim devri başlarında yazılan yerlerin çoğu aradan fazla zaman geçmediğinden III. Murad devri başlarında yazılmazken her iki hükümdar döneminde de tahriri yapılan sancaklara rastlanmaktadır (Budın, Sirem, Simontornya vb.). Diyarbekir eyaletinin ve Doğu Anadolu’da bazı yerlerin son tahriri Kanûnî Sultan Süleyman devri sonlarında (1560-1566), Karaman eyaletinin son tahriri III. Murad devrinde (1583-1584), Rum/Sivas beylerbeyliğinin son tahriri 982-984(1574-1576) yıllarında, Anadolu beylerbeyliğinin son tahriri bazı sancaklarda (Saruhan, Bolu, Sultanönü, Hudâvendigâr, Karahisarısâhib, Hamîd, Teke vb.) II. Selim devri sonlarında, bazıları (Aydın, Çankırı, Kastamonu vb.) III. Murad devrinde gerçekleştirilmiştir. Rumeli’de pek çok eyalet ve sancağın (Bosna, Budin, Hersek, İzvornik, Novigrad, Peçuy, Segedin, Semendire, Sirem, Tımışvar, Vidin vb.) son tahrirleri III. Murad döneminde yapılmıştır. I. Ahmed devrinde az sayıda da olsa hem klasik anlamdaki tahrirlerin neticesinde tertip edilen hem de avâriz sayımlarının sonuçlarını yansıtan defterlere rastlanmaktadır⁶.

2.3. Tahrir Defterlerinin Sorumluluğu

Tahrir işlemi merkezi bürokraside Tevki’nin (Nişancı) nezareti altında yürütülmektedir, bölge içerisinde tahrir işlemi kontrol edenlere ve yürütenlere ise il-yazıcısı, tahrir emini, vilâyet kâtibi, mübâşir ya da bir diğer adıyla da muharrir denmektedir. İl yazıcısının riyasetinde ise defterin yazılmaları ve düzenlemeleri üzerine almakta olan, işin tekniğini çok iyi şekilde bilebilen bir de kâtipler vardır.

Dahası tahrir işlemleri hemen her alanın ya da yörenin kâdisının da gözetimlerini ve denetimleri altında yapılmaktadır.

Söz konusu işlem içinde il-yazıcısının istemiş olduğu tüm yardımcı ülkenin mali idari ve adli teşkilatı yapmağa mecbur bırakmıştır. Tahrir de tutulmakta olan ve İl yazıcılarının elinde merkeze götürülmekte olan

³ Selaniki Tarih (İpşirli), I, 176.

⁴ Özel, O. & Çetinsaya, G. (2002). Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliğinin Son Çeyrek Yüzyılı: Bir Bilanço Denemesi. *Toplum ve Bilim*, 91, 8-38.

⁵ Gümüşçü, O. (2008). The Ottoman Tahrir Defters as a Source for Historical Geography. *Belleten*, 72(265), 911-941.

⁶ Afyoncu, E. (2003). Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (1), 267-286.

deftere mufassal defteri ismi verilmiştir. Bu durumdan sonra mufassal defterin kısa olan biçimi köylerdeki reâyâyyla kasaba ve şehir halkı adlarının kalem kalem yazılmamış olduğu fakat teşkilat, köy isimleri ve senelik hasılatların toplu şekilde kaydedildiği icmâl ya da mücmel defteri hazırlanmaktaydı⁷.

2.4. Defterler Usulleri

Bundan başka bir bölgede iki tahrir arasında geçen zaman zarfında yapılan muamelelerin, idari değişikliklerin ve timar tevcihlerinin, verilen vergi muafiyetlerinin vs sürekli işlendiği icmal defteri benzeri ruznamçe ya da derdest [günlük] adı verilen bir defter tutuluyordu. Bu defterler Divan-ı hümayunun tahvil kaleminde muhafaza edildiğinden sonradan tahvil defterleri olarak anılmıştır⁸.

Tahrir usulünün 16. asır sonuna kadar muntazam bir şekilde devam ettiği, on yedinci yüzyıl ortalarından itibaren çeşitli sebeplerle yavaş yavaş terk edilerek yerini yeni usullere bıraktığı anlaşılmaktadır.

2.5. Tahrir Defterlerinin Önemi

Dört beş yüzyıl önce İmparatorluk Türkiye'sinin her köşesindeki sipahiye, toprağa bağlı köylüyü, yollar üzerindeki derbentleri bekleyen, yol ve köprü tamir eden yahut kervansaraylara hizmet eden insanları, madenci, güherçileci, şapçı, yağcı, tuzcu vb türlü mükellefiyetleri olan halkı ve nihayet üretilen mahsulleri, alınan vergileri, pazar ve gümrük mahallerini bu defterler sayesinde görmek; imparatorluk denilen bu muazzam makinenin çarklarının nasıl işlediğini anlamak bakımından çok önemlidir⁹.

Ayrıca üç kıtaya yayılmış İmparatorluğun topraklarında bugün kurulan yeni devletlerin tarihini tam olarak yazmak da ancak; bölgenin askeri, ekonomik ve sosyal yönünü ortaya koyan bu defterlerle mümkündür¹⁰.

Bugün elde mevcut bulunan tapu tahrir defterleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) ile Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunmaktadır¹¹.

Defterler ilk zamanlarda, örnek vermek gerekirse de Fâtih Sultan Mehmed dönemi zamanında tevkî' hattıyla kaleme alınmışken II. Bayezid devrinden sonraki dönemde ise siyâkat yazısı daha çok boy göstermeye başlamış olup, vergi usulleri değerleri ve nüfusa ilişkin sayılar bazı alanlarda ya da bazı süreçlerde normal Arap rakamlarıyla, diğerlerinin de divan rakamlarıyla kaydedildikleri olmuştur¹³. Tahrir defterlerinde mevcut olan terimler, ölçü ve tartı birimleri standart biçimde olmayıp sancaklar arasında farklılık göstermektedir. Bazı hususlarda da aynı eyalet ya da sancak içinde dahi farklılıklar öşür oranlarına rastlandığı görülmektedir. Bundan kaynaklı da tahrir defterlerinde yazılan veriler, sadece başlarında bulunan ya da o yöreye ait olduğu bilinen kanunnâmeler ışığında anlaşılabilir. Tahrir defterleri timar ve arazi meselelerinde temel başvuru kaynağı sayıldığından iki tahrir arasında veya son tahrirlerin ardından meydana gelen anlaşmazlıklarda, problemlerde nişancı tarafından defterde tashihlerin yapıldığı görülür. Yine son tahrirlerin hemen arkasından vakfedilen gelirlerle alakalı bazı belgeler, ihtilâflı konulara dair arzuhal ve hüccetler, farklı hususlardaki ilmühaberler, mülknâme, ferman ve buyruhdular benzeri mufassal ve evkaf defterlerine iliştilmiş birçok resmî belge vardır. Bu defterlerin devletin bir nevi hazinesi niteliğini taşımış oldukları adına sıkı koruma altında mevcut olduğu, defter emininin nezâretinde Defterhâne'de muhafaza edilmiş olduğu gibi, işlem adımların bu alanda yapılmış olduğu bilinmektedir¹².

KAYNAKLAR

Afyoncu, E. (2003). Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (1), 267-286.

Baskıcı, M. T. D. & Orbay, K. Y. 2008. Osmanlı çift-hane sistemi (Doctoral dissertation, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı).

Cook, M. A. (1972) *Population Pressure in Rural Anatolia: 1450-1600*, London

Faroqhi, S. (2001). *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir? Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul

⁷ Baskıcı, M. T. D. & Orbay, K. Y. 2008. *Osmanlı çift-hane sistemi* (Doctoral dissertation, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı).

⁸ Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK, Ankara, s.83.

⁹ Faroqhi, S. (2001). *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir? Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul,2001, s.46-58 M.

¹⁰ Afyoncu, E. (2003). Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (1), 267-286.

¹¹ Pakalın, Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, *Tahrir Maddesi*, c.III, s.376. ¹³ Şener, M. (2015).Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu, *Vakıflar dergisi*, S,44,s.150-153.

¹² Öz, M. (1991). Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler. *Vakıflar Dergisi*, Ankara, S.22,1991,s.430.

- Gümüşçü, O. (2008). The Ottoman Tahrir Defters as a Source for Historical Geography. *Belleten*, 72(265), 911-941.
- İnalcık, H. (1993)Osmanlı İmparatorluğu,(Toplum Ve Ekonomi),İstanbul,,s109-110.
- Öz, M. (1991). Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler. *Vakıflar Dergisi*, S.22,s,430.
- Özel, O. & Çetinsaya, G. (2002). Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliğinin Son Çeyrek Yüzyılı: Bir Bilanço Denemesi. *Toplum ve Bilim*, 91, 8-38.
- Pakalın, Z. (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB, Tahrir Maddesi, c.III, s.376.
- Selânikî, Târih (İpşirli), I, 176.
- Şener, M. (2015). Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu. *Vakıflar Dergisi*, S.44,s.150-153.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı, TTK, Ankara,s.83.